

VĚCI URČENÉ K PROVEDENÍ DÍLA, VLASTNICKÉ PRÁVO K DÍLU DLE OBZ

Výňatek z diplomové práce obhájené
na katedře obchodního práva PrF MU v květnu 1998

JINDŘICH SKÁCEL

1. DŘÍVĚJŠÍ PRÁVNÍ ÚPRAVA SMLOUVY O DÍLO

1.1. K ÚPRAVĚ SMLOUVY O DÍLO VE STAROVĚKU

S historicky snad nejstarší úpravou smlouvy o dílo se setkáváme v zákoníku Cham-murapiho. Právním vztahům, které lze s jistou licencí označit za vztahy vzniklé ze smlouvy o dílo, bylo věnováno několik ustanovení. Nebylo rozlišováno mezi vztahy obdobnými těm, jež bychom dnes označili za vztahy mezi podnikateli, které se týkají jejich podnikatelské činnosti a jež jsou upraveny nyní obchodním zákoníkem (OBZ), na straně jedné a závazkovými vztahy mezi subjekty, které jsou dnes v ČR regulovány občanským zákoníkem (OZ), na straně druhé.

V § 228 Chammurapiho zákoníku, pojednávajícím o ceně díla, bylo uvedeno: „Jestliže stavitel postavil někomu dům a dohotovil jej, dá mu tento jako odměnu dva šekely stříbra za jeden sar plochy domu“¹. Lze říci, že šlo, dnešní terminologií řečeno, o úpravu kogentní. Podle ust. § 229: „Jestliže stavitel postavil někomu dům a své dílo neudělal pevně a dům, který postavil, spadne a usmrtí majitele domu, bude tento stavitel usmrčen“². Podle ust. § 233 byl-li následkem nepevné stavby jen pád zdi, aniž tím utrpěla fyzická integrita objednatele, respektive aniž tato událost (právní skutečnost) měla letální následek, spočívala odpovědnost za vady v bezplatném odstranění vady („...stavitel pevně vystaví tuto zeď ze

¹ Klíma, J.: *Zákony Chammurapiho*, Praha, Orbis, 1954, str. 45, 46

² Klíma, J.: *c.d.*, str. 47

svých prostředků"). Úprava této odpovědnosti v Chammurapiho zákoníku nebyla nepodobná té, kterou zná ust. § 564 OBZ v podstatě totožná s úpravou podle ust. § 648/1 OZ, věta první.

Též římské právo si zaslouhuje zmínky. Ostatně, spolu s řeckou filozofií, vědou a uměním, jakož i křesťanstvím, představuje římské právo pilíř evropské kultury³. V pojetí římského práva (2. století n.l. – Gaius) byla smlouva o dílo (locatio – conductio operis) upravena, soudě dle Kinclo⁴, opět „jednotně“ jak pro vztahy ryze civilní tak i pro typ vztahů, které bychom mohli označit za vztahy mezi podnikateli, týkající se jejich podnikatelské činnosti.

V Gaiově pojetí, stejně jako dnes podle úpravy obsažené v ustanovení § 538 OBZ, zhotovitel, conductor, nemusel pracovat sám, provedené práce mohl přenechat jiným. Za výsledek však odpovídal zhotovitel (srov §§ 560 OBZ a násl.). O smlouvu o dílo nešlo, jestliže conductor pracoval s materiálem vlastním. Tento kontrakt byl pak označován jako trhový.

Podle Cvetlera⁵, nahodilá zkáza díla postihuje podnikatele. Podnikatel nemá nárok na plat za práci, na té objednateli nezáleží, má pouze nárok na úplatu za výsledek práce – opus, dílo. Nedostaví-li se výsledek, byť i jen náhodou, není ani nároku.

Určitou odlišnost mezi úpravou dle římského práva a mezi současnou úpravou dle OBZ shledáváme v tom, že zatímco dnes je i zhotovení díla z materiálu vlastnický náležitější zhotoviteli, posuzováno jako smlouva o dílo, římské právo posuzovalo tento případ jako smlouvu trhovou, dnešní terminologií řečeno kupní. Římské právo již znalo rozlišování mezi smlouvou pracovní (locatio conductio operarum), podle níž šlo o pracovní činnost, tj. užívání cizí pracovní síly, respektive o práci samu a smlouvou o dílo (locatio conductio operis), kde nešlo o pracovní činnost, ale jen o její výsledek.

1.2. PŘEDCHOZÍ PRÁVNÍ ÚPRAVA NA ÚZEMÍ DNEŠNÍ ČR

K historii právní úpravy ve státních útvarech existujících na dnešním území České republiky, pokud jejím předmětem byla smlouva o dílo, uvádíme: V době feudalismu docházelo zprvu k nevelké recepci římského obligačního práva. Smlouva o dílo

³ Masarykův slovník naučný, díl IV. (Československý kompas), Praha, 1929, str. 210

⁴ Kinclo, J. – Urfus, V.: Římské právo, Praha, Panorama, 1990, str. 317

⁵ Cvetler, J.: Právo římské, Brno, UJEP, 1970, str. 104

byla téměř neznámá. Časem se uplatnila ve městech⁶. Postupně vznikla potřeba změny právní úpravy.

K nové právní regulaci došlo dne 1. června 1811, kdy byl vyhlášen císařským patentem číslo 946 ABGB, Všeobecný zákoník občanský, známý pod zkratkou OZO, který nabyl účinnosti dnem 1.1.1812. Zákon byl ve své podstatě účinný – ve znění dílčích novel – do 31.12.1950. Smlouva o dílo byla upravena v ust. §§ 1151 až 1152, dále pak v ustanovení paragrafů 1165–1171⁷.

Úprava, kterou zavedl OZO, nerozlišovala mezi vztahy občanskoprávními, na straně jedné a vztahy, jež bychom dnes označili za obchodněprávní, na straně druhé. Také v této kodifikaci byla smlouva o dílo úzce spojována s pracovní (služební) smlouvou, jak se podává z ustanovení §§ 1151–1152. Na druhé straně i zde bylo vědomí nejistoty subsumpcce určitých „skutkových podstat“. Uznávalo se, že v některých případech může být pochybným, zda konkrétní smluvní vztah je smlouvou o dílo nebo smlouvou kupní, tehdy zvanou trhovou, historicky starší⁸. Krčmář⁹ považoval za významné hledisko pro určení charakteru smlouvy to, zda smlouvou bylo iniciováno zhotovení díla či zda věci byly vyrobeny na sklad. V prvním případě se jednalo o smlouvu o dílo. Osobní provedení díla nekladlo, dle OZO, nezbytným. Zhotovitel mohl dát dílo provést také osobou třetí, avšak na svou odpovědnost (§ 1165). Výjimky existovaly v případech, kdy záleželo na osobních vlastnostech podnikatele (namalování obrazu apod.), jak lze usuzovat z ust. § 1171 (srov. dnes § 643/1 OZ). Nahodilá zkáza díla, k níž došlo dříve než bylo dílo převzato objednatelem, postihovala, stejně jako v římském právu, podnikatele. Režimem OZO byly tedy regulovány i vztahy obchodní a to až do roku 1863. Pod číslem 1/1863 ř.z. byl tehdy publikován zákoník obchodní. Říšský z. 1/1863 se v článku 1. dovolával všeobecného práva občanského, práva, jehož páteří byl OZO, jako pramene subsidiárního. Podle Malého¹⁰ upravoval právní poměry vznikající při obchodování a definoval pojem kupce, jako osoby, která provozuje obchody po živnostensku. Dále ř.z. 1/1863 upravoval, mimo jiné, v knize 4. o obchodech, oddílu 1., „obchody vůbec“. V části první bylo uvedeno: Obchody jsou: „...zjednávaní zboží neb jiných věcí movitých... s tím úmyslem tyto dále zciziti, nezáleží na tom, zda zboží neb jiné věci movité, v původní své podobě neb byvše upraveny aneb zpracovány, dále zcizeny býti mají... Obchody

⁶ Malý, K. – Sivák, F.: Dějiny státu a práva v Československu do roku 1918, Praha, Panorama, 1988, str. 185

⁷ Veselý, V. a kolektiv: Obecný zákoník občanský, Praha, Právnícké knihkupectví a nakladatelství, 1947, str. 372–375

⁸ Mayr, R.: Soustava občanského práva, Brno, 1928, str. 286

⁹ Krčmář, J.: Právo občanské, III. díl – právo obligační, Praha, 1947

¹⁰ Malý, K. – Sivák, F.: c.d., str. 487

jsou dále následující jednání, provozují-li se po živnostensku: když na sebe kdo bere upravení nebo zpracování movitých věcí pro jiné..."¹¹

Recepčním zákonem 11/1918 Sbírkou zákonů a nařízení se stal OZO, stejně jako obecný zákoník obchodní, součástí právního řádu ČSR.

Oba pak zůstaly v účinnosti až do 31.12.1950, kdy byly zrušeny zákonem č. 141/50 Sb., účinným od 1.1.51. V něm byla smlouva o dílo upravena v ust. §§ 448–449 OZ. Závazkové vztahy týkající se podnikatelské činnosti (řečeno s jistou licencí, ovšem) byly upraveny zákonem 99/50 Sb. o hospodářských smlouvách a státní arbitráži. Tyto právní vztahy vznikaly z hospodářských smluv zvláště přispůsobených potřebám hospodářského plánování, jimiž se zabezpečovalo provádění státního plánu rozvoje národního hospodářství. Podle některých autorů šlo o občanskoprávní smlouvy svého druhu (*sui generis*), podle jiných představovaly údajně pouze species smlouvy kupní a smlouvy o dílo.

Závazky z provádění jednotného hospodářského plánu se řídily OZ, tj. zák. č. 141/50 Sb. jako *lex generalis*, pokud nebylo ustanoveno jinak (subsidiárně). *Lex specialis* byl představován od 1.1.1951 zákonem 99/50 Sb., posléze vl. nař. 33/55 Sb. a pak zákonem 69/58 Sb. o hospodářských vztazích mezi socialistickými organizacemi. Šlo tu i za účinnosti tohoto OZ (tzv. středního OZ) o období relace mezi OZO a ř.z. 1/1863.

Tento právní stav, dle něhož OZ byl zákonem obecným, tedy podpůrným, k právnímu předpisu zvláštnímu, regulujícímu právní vztahy při podnikání (či quasi podnikání), trval přibližně 100 let. Týkal se rovněž smlouvy o dílo (dle OZ), respektive institutů, které plnily její roli v zák. č. 69/1958 Sb.

Tedy až v roce 1964 OZ, jímž se stal zák. č. 40/64 Sb., pozbyl postavení obecného předpisu. Od 1.7.1964 došlo totiž ke změně, když nabytí účinnosti zákon 109/64 Sbírkou – hospodářský zákoník (HZ), normativní právní akt naprosto svébytný, jehož existence vedla ke vzniku právního odvětví hospodářského práva.

Hospodářské právo bylo jedním z právních odvětví právního řádu ČSR (ČS-SR, ČSFR). Představovalo souhrn právních norem, které upravovaly vztahy vznikající při řízení a hospodářské činnosti socialistických organizací. Na právní vztahy nyní upravované ustanoveními OBZ o smlouvě o dílo dopadala zejména ustanovení §§ 23–26 HZ, §§ 113–161 a ust. §§ 269–320a HZ.

Pro úplnost dodáváme, že partikularizace zákonné regulace smlouvy o dílo byla ještě zvyšována skutečností existence okruhu vztahů upravovaných právně dalším normativním právním aktem (vedle HZ a OZ). Šlo o majetkové vztahy v mezinárodním obchodním styku. Tyto vztahy byly upraveny zákonem 101/1963 Sb. (ZMO). V něm byla smlouva o dílo upravena ustanoveními §§ 475–490. K té

¹¹ Bělský, P.: Všeobecný zákoník obchodní, Písek, 1924

matu naší práce *stricto sensu* tu uvádíme, že podle ustanovení §§ 477 a 478 za věci převzaté od objednatele ke zpracování odpovídal zhotovitel díla jako skladatel. V ustanoveních §§ 479–483 byla řešena problematika nabytí vlastnictví k dílu. (Z dikce ustanovení § 479 "...zhotovitel díla stává se jeho vlastníkem..." lze usoudit, že za dílo byla pokládána věc, nikoliv snad činnost.) V roce 1990 došlo zákonem 103/90 Sb. k patrně nejvýznamnější novelizaci HZ. Zásady hospodářsko-právních vztahů (články I–X) byly z HZ vypuštěny. Změnila se podstatnou měrou i část první HZ včetně vymezení předmětu úpravy HZ v § 1. V souvislosti s tím došlo i k přijetí několika dalších zákonů, zejména zákona o soukromém podnikání občanů č. 105/90 Sb. a zákona o státním podniku č. 111/90 Sb. Tento právní stav trval do 31.12.1991.

2. ZMĚNY, K NIMŽ DOŠLO S ÚČINNOSTÍ KE DNI 1.1.1992

Jak jsme již naznačili, došlo v roce 1964 k rozdělení právní regulace majetkových vztahů do tří „základních a přitom v zásadě na sobě nezávislých kodexů: Občanského zákoníku, Hospodářského zákoníku a Zákoníku mezinárodního obchodu“¹². O všech jsme se již zmínili. Od roku 1964 nebyl ani v mezinárodním obchodním styku použitelný OZ ani subsidiárně. Zaměříme se primárně na oblast v podstatě dříve upravenou HZ. Zejména v relaci k němu pojednáme krátce o změnách nastalých před 6 roky. HZ byl zákoníkem, který reguloval vnitrostátní vztahy nejbližší těm, které byly před rokem 1951 předmětem úpravy obchodního zákoníku č. 1/863 ř.z. HZ upravoval, s jistou licencí řečeno, vztahy při řízení a uskutečňování hospodářské činnosti socialistických organizací. Tento zákoník preferoval metodu regulace typickou pro právo veřejné. Jednalo se o vztahy nadřízenosti a podřízenosti, jinak řečeno o vertikální metodu regulace. Přímou v zákoně byly do roku 1990 zakotveny zásady hospodářskoprávních vztahů, vedoucí úloha KSČ, úloha státního plánu při řízení. Mezi právní skutečnosti zakládající právní vztahy patřily i akty hospodářského řízení. Soukromé podnikání HZ nepřipouštěl. Zákoník tak petrifikoval rozdíly mezi druhy vlastnictví a vlastnickými subjekty. Smluvní volnost byla omezena ustanovením o poměru plánu a závazku. Hospodářské závazky musely být v souladu s potřebami plánovitého rozvoje národního hospodářství. Byla tu kontraktační povinnost, existovaly tzv. dodávkové příkazy. Hospodářská smlouva nebyla tedy smlouvou v běžném, tradičním soukromopráv-

¹² Bejček, J.: Obchodní závazky, Obecné otázky, Brno, MU, 1993, str. 15

ním smyslu. Nejednou to vedlo k výrobě tzv. pro sklad. Šlo o omezení smluvní volnosti.

Charakteristické pro HZ bylo rovněž to, že právní normy v něm obsažené byly zásadně kogentní. Za této situace bylo de facto sporné, zda hospodářské právo je odvětvím práva veřejného či soukromého. Do roku 1990 neexistovaly obchodní společnosti v klasickém smyslu, a to ani akciové společnosti (a.s.) v běžném slova smyslu (i když zákon 243/49 Sb. o a.s. existoval až do účinnosti zákona 104/90 Sb.). Nebylo právní úpravy proti nekalé soutěži (v předmnichovské republice takový zákon byl – č. 111/1927 Sb.). Také zmíněný ZMO, týkající se právních vztahů s tzv. mezinárodním (cizím) prvkem představoval anomálii, když četné jím upravené instituty se lišily od OZ, od vnitrostátní právní úpravy v podstatě těchto majetkových vztahů. S účinností ke dni 1. ledna 1992 došlo k výrazné změně v tomto takřka 18 let přezívacím systému, představujícím tripartici.

Různá „pravidla hry“¹³, byla objektivně překážkou transformace ekonomiky. Trh, pro jehož vznik je třeba toho, aby si na něm byli všichni jeho účastníci rovni, nemohl vzniknout za nestejných (nerovných) podmínek, tedy za situace, kdy ani vlastníci si rovni nebyli, kdy jeden druh vlastnictví byl preferován, kdy vedle něj existovalo i vlastnictví osobní a vlastnictví soukromé. Tripartice (OZ, HZ, ZMO) byla odstraněna především zákonem Obchodním zákoníkem (OBZ) č. 513/91 Sb. Byl jím zrušen HZ, ZMO a další normativní právní akty. Do 1.1.1992 OZ, HZ a ZMO stály „vedle sebe“. Od tohoto dne poslední dva zanikly, ZMO „bez náhrady“. OZ se stal opět předpisem generelním (a subsidiárním), OBZ nabyl opět charakter normativního právního aktu speciálního. Mezi těmito dvěma právními předpisy je úzká souvztažnost. OBZ zná opět institut smlouvy o dílo, k níž se váže naše práce. Změna nastala od 1.1.92 však nespočívala v pouhé redukci počtu právních předpisů. Ani OZ nezůstal bez kvalitativních mutací. Změna spočívala rovněž v jeho dosud nejrozsáhlejší a nejvýznamnější novele zákonem 509/91 Sb. V souladu s Ústavou a zejména ústavním zákonem uvozujícím Listinu základních práva svobod č. 23/91 Sb. vychází se v novele OZ z toho, že vlastnické právo všech vlastníků má stejný zákonný obsah a ochranu (čl. 11 Listiny). OZ tuto ústavní zásadu v podstatě převzal do ustanovení § 124. Tato úprava vlastnických vztahů má, stejně jako v každé společnosti, zásadní význam. Novelou OZ byl také opětovně upraven, mezi jiným, institut smlouvy o dílo.

Právní předpisy, které od 1.1.92 upravují podstatné majetkové vztahy, lze označit za klasické. (Nejen OZ, ale i OBZ. OZ byl znám, jak jsme se výše zmínili, již římskému právu. Obchodní zákoníky v pravém slova smyslu začaly vznikat

¹³ Bejček, J., c.d., str. 17

v Evropě v 19. století.). Patrně největších změn doznala úprava právních vztahů vznikajících při podnikání (dříve bychom nejspíše řekli „při hospodářské činnosti“). Ze změn zakotvených v OBZ se zmiňujeme pro nezbytnou stručnost alespoň o následujících: Úvodní ustanovení OBZ byla „odideologizována“ (proti stavu do roku 1990). To je zřejmé zejména ze srovnání někdejších zásad hospodářskoprávních vztahů s úvodními ustanoveními OBZ.

Novost (staronovost) představuje zmíněné zakotvení vzájemného poměru mezi OZ a OBZ a sice vztahu generality a speciality. OZ se opět stal právním předpisem generálním, základním normativním právním aktem (krátce a nepřesně právní normou) soukromoprávním, použitelným subsidiárně. Rovnost vlastníků, zakotvená v Listině, charakteristická pro sféru soukromého práva, se promítá do právních vztahů, regulovaných OBZ, zejm. též cestou řešení některých otázek podle předpisů práva občanského dle § 1/2 OBZ. Promítá se i do obchodních závazkových vztahů. Spočívá zejm. v tom, že žádná „strana“ nemůže jiné straně uložit povinnost. Dále pak v tom, že vznikne-li mezi stranami právního vztahu (jinak též účastníky takového vztahu) neshoda o povinnostech příp. právech, nemůže ji rozhodnout jedna ze stran.

Platí zásada *nemo iudex in causa sua*. To na rozdíl od veřejnoprávních vztahů.

S touto novou zásadou souvisí i opětné zavedení smluvní volnosti, smluvní svobody (hovoří se též o autonomii vůle). Ta je jakýmsi protipólem kontraktační povinnosti podle HZ.

Zásada smluvní svobody se projevuje zejm. drtivou převahou dispozitivních norem nad normami kogentními v nejrozsáhlejší třetí části OBZ (srov. § 263 OBZ).

OBZ upravuje také podnikání zahraničních osob (§ 21 a násl.). Významný je také, řečeno J. Bejčkem¹⁴, depurační efekt změn. Bylo zrušeno (derogováno) 83 právních předpisů¹⁵, včetně tzv. základních podmínek dodávek (ZPD). Toto „očistění“ právního řádu je však, jak se již v praxi ukázalo, do jisté míry dvousečné. Síť direktivních předpisů sice zanikla, máme v OBZ v podstatě předpis jediný, ale snad až příliš obecný. Je tomu tak i pro případ, že by strany neprojevíly vůli vyloučit dosah dispozitivních ustanovení OBZ na jejich smluvní vztah. Konkrétní úprava řady otázek významných pro právní vztah je ponechána na účastnících smlouvy. V praxi jsou často postrádány informace, jež dříve obsahovaly ZPD. Obchodní podmínky (§ 273) nejsou dost rozšířené, používání doložek z vykládacích pravidel (§ 274) je dosud spíše výjimkou.

(pokračování v příštím čísle)

¹⁴ Bejček, J., c.d., str. 20

¹⁵ Marek, K.: K obchodním závazkovým vztahům, Brno, MU, 1993, str.9